

КУЛТОТ НА ПЛОДНОСТА И ЕРОТСКОТО ИЗРАЗЕНИ ВО ОБИЧАЈОТ „КАРАНФИЛ“ – РЕЛИКТИ НА ПРЕТСВАДБЕНАТА ОБРЕДНОСТ ВО СТРУМИЦА И ВО СТРУМИЧКО

Ана Витанова-Рингачева

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Датум на прием: 8.2.2025

Апстракт: Во овој труд ќе се осврнеме на магиската функција на претсвадбените обредни активности, коишто денес се практикуваат како обичаи во свадбените церемонии во Струмица. Магискиот аспект на свадбените обредни активности упатува на тоа дека свадбата, како еден од најважните обреди на премин, има за цел склопување брак и оставање здраво потомство. Свадбената обредност вклучува магиски активности поврзани со култот на плодноста и активности за заштита на младите од влијанието на злите сили. Во Струмица, во градската средина е познат стар претсвадбен обичај, познат како „Каранфил виене“ (или само „Каранфил“). Смеата, потенцирањето на телесното, афирмацијата на еротското и женската сексуалност се интегрален дел од овој обичај, којшто денес сè уште живее. Самиот обичај чува елементи од древната обредност: гротескното сфаќање на телото (машко и женско), вегетативната и аграрната обредност, зооморфните претстави, симболиката на водата, земјата, косата, цвеќето (пупката). Репродуктивните органи и самиот полов чин најчесто семантички се претставени преку овошјето и зеленчукот, но и преку метафорите во песните што се пеат. Самиот обичај вклучува пеење песни со еротска содржина, т.н. „мрсни или срамни песни“, а ги пеат возрасни жени, чијашто репродуктивна функција повеќе не постои. Од аспект на ваквата уснопетска еротологија може да се каже дека песните, коишто ги пеат исклучиво жени, се песни со поучна содржина и тие треба да ја воведат девојката во брачниот живот, но и песни – коишто имаат заштитна или апотропејска функција. Песните со својата ласцивност претставуваат силни метафори во кои се содржи плодноста како основен лајтмотив. Денес тие го изгубиле својот обреден карактер, како и функцијата, но останале да живеат сраснати со обичајот, којшто пак е подложен на промени, во согласност со новото време.

Клучни зборови: Струмица, каранфил, свадба, еротско, култ на плодноста

Свадбата, како значаен елемент на семејно-обредната традиција на македонскиот народ, покажува голема разнообразност, зависно во кој дел од Македонија се практикува. Свадбениот обред, како обред на премин, вклучувал поголем број обредно-магиски дејствија, коишто се случуваат во посебно обредно време и на посебен обреден простор. Факт е дека современите свадбени церемонии во многу нешта се разликуваат од традиционалните македонски свадби – многу обредни активности денес не се применуваат, се видоизменуваат или пак целосно се исфрлени и заборавени. Но, некои обичаи, коишто денес се

практикуваат, покажуваат голема жилавост, а при самото практикување се препознава нивната длабока архаична боја: „Сето тоа што во свадбените обичаи и церемонии е старо – што потекнува од минатите епохи, а во извесна форма се зачувало до наши дни, го нарекуваме архаично“ (Barjaktarović 1968: 139). Факт е дека голем број од обредите се зачувале во видоизменета форма или пак останале само елементи, бидејќи народната култура на еден народ се менува и зависи од: општествените, историските, економските и секако, културолошките влијанија. Веселин Чајкановиќ потенцира дека „свадбените обичаи имаат три основни цели заради кои се изведуваат: а) воведување на невестата во новиот култ; б) осигурување плодност кај сопругниците и в) апотропејски активности заради заштита од злите влијанија“ (Чајкановиќ 1931: 4). „Миљана-Радмила Радан Ускату ја наведува класификацијата што ја дава Женеп, за свадбениот обреден комплекс, кој ги содржи трите најважни етапи: I Прелиминарна етапа – претсвадбени обичаи, II Лимиерна етапа – свадба и III Постлиминарна етапа – посвадбени обичаи“ (Ускату 2017: 509; сп. Женеп 1999: 29). Секоја од овие три етапи претставува „единствена ритуална целина, која има свој назив, извесна самостојност и заокруженост“ (Златановиќ 2003: 25). Сосема природно е да тврдиме дека традиционалната свадба и свадбата денес (во дваесеттите години на XXI век) имаат одредени разлики, особено во делот на практикувањето и на почитувањето на обичаите. Традиционалната македонска свадба минувала низ сите етапи на свадбената обредност, без разлика во кој дел од земјата се изведувала. Додека пак, денес, само во претсвадбената обредност се зачувале поголем дел од обичаите што се изведувале во минатото:

Претсвадбената обредност е поврзана со: избор на девојката; стројникување; свршувачка; месене на обредните лебови; китење на бајракот и на картата за канење најпрво на кумот и на старосватот, па потоа на роднините и на другите гости; канење на мртвите; плетење на венецот; подготвување на младоженската постела (плетење на рогузината во домот на младоженецот); носење на невестинското руво; бричење на зетот; збогување на невестата со семејството

(Макаријоска 2021: 40).

Најбогати се свадбените обичаи во кои невестата е поставена во позиција на централна фигура. Во прастаро време невестата била носител или продолжувач на семејната лоза по женска линија, а подоцна оваа свадбена церемонија добива машки предзнак и се преселува пред и во куќата на младоженецот. Ако се направи анализа на свадбените обичаи, коишто се задржале до денес, може да се дојде до оние слоеви што чуваат елементи на најраните фази на организација на првобитните заедници. Влегувањето во сексуални односи не било

регулирано и затоа родосквернавењето постоело како практика. Со самото воспоставување на брачните релации и правилата врз кои тие се темелат, се преминува на регулирање на практиката – влегување во сексуални односи на членови од ист род. Од епохата на т.н. групни бракови потекнува и доминацијата на ликот на свекрвата, директен остаток од матријархатот. Но, поновите истражувања на кои укажува Весна Петреска (2001: 168) не се во согласност со овие толкувања. Проблемот настанува затоа што се работи за улогата на свекрвата, која подразбира патрилокална заедница, и следствено на тоа, патрилинеарен систем на пренос на наследство, што значи „чиста“ патријархалност.¹ Всушност, од суштинско значење е невестата најпрво да се поврзе со свекрвата, што во некоја мера значи и нејзино поврзување со најважниот член на една група. Некогашните обичаи за купување на невестата денес имаат свои остатоци во чинот на дарувањето, како еден симболичен начин на ородување на две семејства. Култот на плодноста доаѓа до израз и во чинот на принесувањето храна (најчесто плодови), како магиска практика во насока на обезбедување богат пород, којшто треба да го донесе невестата. Со чинот на дарувањето, не само облека, плодови, туку и пари, се поттикнува и расте желбата за напредок и берикет во семејството.

Невестата и свекрвата претставуваат субјекти на свадбениот ритуал, кои ритуално се најобременети. Свекрвата е, всушност, фигурата која треба да ја воведо невестата во новиот дом, со што невестата го напушта и се збогува со стариот култ (домот на родителите) и ги прифаќа правилата на новиот домашен култ (домот на момчето и на неговите родители). Во македонската традиција, траги од домашниот култ се наоѓаат во песната: „Черешна се од корен корнеше“, во која се сопоставени двете позиции во кои се наоѓа невестата: напуштањето на домашниот култ: збогувањето со домот и родителите, бакнувањето рака и барањето прошка (*џрошџевај мајко, џрошџевај / џрошџевајџе мили роднини*) како и подготовките за влез во новиот култ (*до сега сум мајка слушала / од сега ќе слушам свекрва / свекрва, свекор, јаџрва / и најмалоџо деверче*). Според Зечевиќ, носител на култот на новиот дом е свекрвата. Таа има централна улога во свадбениот ритуал и е, всушност, посредникот меѓу невестата и боговите на новиот дом, и таа всушност овозможува премин во новиот култ. Сите обредни активности во кои е вклучена свекрвата, всушност се насочени кон воведувањето на невестата во правилата за почитување на новиот домашен култ, а тоа подразбира: а) обичаи за пречек на невестата и нејзиното воведување во новиот дом; б) обичаи

¹ Подробоно да се види во: М. Малешевиќ. 1995. „Однос свекрве и снахе у свадбеном ритуалу“. *Еџно-кулџуролошки Зборник*, књ. I, Сврљиг, 179–182.

поврзани со огништето како симбол на домашниот култ; и в) играње во време на одредени мигови од свадбената церемонија (Zečević 1968: 165). Зечевиќ го наведува мислењето на Де Куланж, според кој „бракот е една од првите институции, којашто е создадена од семејната религија“ (De Kulanz 1956: 28; цит. спор. Zečević 1968: 164). Имено, семејната религија на предците не ја пренесува само машкиот потомок, таа ѝ припаѓа и на жената. Како ќерка или сопруга, жената учествува во религиозните активности на својот татко или на својот маж. При влегувањето во брак, всушност се случува еден вид поврзување на две семејства, коишто имаат различни богови во рамките на домашниот култ. Девојката, почитувајќи го токму домашниот култ во кој средишна фигура е таткото, се приклонува на тој култ и го негува сè до мигот кога треба да замине. Со нејзиното преминување во семејството на сопругот, таа го напушта домашниот култ и го прифаќа култот на новото семејство. Не може истовремено да принесува религиозни активности и на двата култа бидејќи, свадбата како обред на премин, прави своевидно поврзување на две различни семејства, всушност преку овој чин тие стануваат „роднини по некрвно сродство“ (Петреска 2000: 369). Религиозно-магиските постапки, коишто се насочени кон почитување на култот на предците, во науката ги воведува Веселин Чајкановиќ. Љубинко Раденковиќ, пак, укажува на можната врска меѓу предците и нечистите сили, како и на тоа на кој начин невестата и младоженецот доаѓаат во контакт со нив кога се знае дека постои просторно-временска раздвоеност на светот на живите и светот на мртвите. Според него, таа врска се воспоставува со првиот полов контакт меѓу невестата и младоженецот и тоа на симболичен начин го претставува отворањето на вратата кон хтонскиот свет, а со тоа се појавуваат и ризиците за младите, семејството и заедницата – дека од тој свет неконтролирано ќе дојдат опасни демонски сили (Раденковиќ 1996: 40). Свадбената обредност вклучува магиски активности поврзани со култот на плодноста и активности за заштита на младите од влијанието на злите сили. Фактот дека претставата за плодноста во архаичната свест на нашите предци е директно поврзана со култот на мртвите, нè носи до заклучокот дека и обредната практика насочена кон плодноста е во насока на приклонување кон волјата на мртвите.

Во овој труд ќе се осврнеме на магиската функција на претсвадбените обредни активности, коишто денес се практикуваат како обичаи во свадбените церемонии во Струмица, а го подражаваат култот на плодноста и секако еротското, како неминовност. Традицијата на свадбената обредност во Струмица и околината (која брои околу седумдесет села) се разликува во однос на местото каде што се практикува градската и селската свадба, иако имаат и имале свои сличности. Еден доста интересен стар обичај на струмичката градска свадба е обичајот „Каранфил“ или како што струмичани го

нарекуваат *Каранфил виенѝ*. Самиот обичај анализиран од современа перспектива содржи доста елементи од претсвадбената обредност: се практикува во четврток, го изведуваат исклучиво жени (млади девојки и постари жени со одмината репродуктивна функција), има поделба на улоги, се пеат еротски песни, се носат дарови во кои се вклучени обредните лебови и храната. Овој обичај денес се вклопува во рамката на обредноста, која, според Љубинко Раденковиќ (Раденковиќ 2019: 100–101), ги вклучува следните елементи:

1) *учесници* (избрани според обележјата: машко/женско, старо/младо, свое/туѓо, оженето/неоженето, омажена/неомажена, пар/непар и сл. Тука влегуваат и општествените улоги како што се: домаќин/домаќинка, дете (машко/женско), девојка, момче, невеста, мајка и сл)

Во изведувањето на обичајот „Каранфил“ учествуваат исклучиво жени од двете семејства: од семејството на момчето и од семејството на девојката: *Еднач се виш каранфиљ на невестѝа. Нема ерѓене, само моми и ѝо некоја млада жена се ѝамо – ѝеаѝ, иѓраѝ, машки нема* (Видете прилог 1). Свекрвата ја предводи групата жени, кои во непарен број доаѓаат во куќата на невестата (*армасанѝа девојка*²) носејќи дарови и пеејќи еротски песни. Даровите ги носат млади девојчиња со живи родители (види ја сликата 3). Поделбата на улогите во обичајот „Каранфил“ подразбира поделба на машки и женски улоги. Во четврток, мажите од семејството на младоженецот на чело со свекорот, одат да го канат кумот. Канењето на кумот е ритуална постапка, која подразбира носење обреден леб (*чурек*³) и ракија, а жените, пак, на чело со свекрвата, одат кај невестата да вијат каранфил. Самиот свадбен ритуал во својата суштина ја чува синкретичната постановка на светот, па следствено и учесниците имаат точно определени улоги. Во посочениот обичај учествуваат само жени и млади девојки поставени едни спроти други. Девојките што ги носат даровите на невестата

² *армас* – м.в. свршувачка, строј; *армаса се* – гл. се посврши, направи свршувачка; *армасничка* – ж.в. свршеничка; *армасана* – свршена, годена, таксана; *армасник* – м. свршеник; во вторникот навечер меѓу сите маскирани гости, обичај било армасницата да си го препознае армасникот (свршеникот) и доколку го препознаела, според верувањата, во животот ќе ги следи среќа (касмет), но доколку не го препознаела, се верувало дека во идниот брачен живот ќе ги следи несреќа (Струмичко) (Макаријоска 2016: 21).

³ *Чурек* – м. специјално месен леб (со маја и премачкан со јајце) што го носеле помладите кога барале прошка од постарите и од родителите, велејќи: „Прости ми“, а им се одговара: „Нека ти е простено, од мене и од Бога“ (Скопско) (Малешевски 1995: 543).

(дарот со облеката, *синија*⁴, блага погача, *чурек* и бели невестински бонбони), мораат да бидат млади немажени девојки со живи родители. Самото дарување има прастаро потекло, поточно од времето кога сватовите имале право на невестата, пред младоженецот, и затоа ја дарувале. Жените, пак, во зрела возраст се јавуваат во улога на пренесувачи на сексуалното искуство, а младите девојки – како негови приматели. Присуството на жените во зрела возраст и младите девојки ги асоцираат двете фази на женската сексуалност, пасивна и активна:

2) *време* кога обредот се изведува (мрсни/посни денови, млада месечина/полна месечина, почеток на неделата/крај на неделата, или пак еден одреден ден од неделата, ден/ноќ и сл)

Обичајот е дел од претсвадбената обредна церемонија и се изведува во четврток. Четврток е денот во кој претсвадбените активности се изведуваат и од машка и од женска страна. Имено, свекорот заедно со младоженецот и другарите оди да го кани кумот, додека пак, во домот на кумот се шие свадбениот бајрак – *(ф)руѓница, фаруѓлија, сваобен, сваобарски бајрак, бајрак шио се носи на свадба, украсен со босилек, јаболко и шамивче*, а додека пак кај невестата се носи свадбениот фустан и невестинската *руба, бовча, момински чеиз, ѝриќа, руво облека донесена од кај шайкошо* (Макаријоска 2011: 57). Подготовката на свадбениот бајрак, којшто го симболизира новото семејство (на врвот стои големо јаболко) се прави од црвена и од бела марама – симболи на машкото и женското начело (женската невиност и плодноста):

3) *месшо*, каде што се прави обредот (отворен/затворен простор, суво/мокро, високо/ниско, блиску/далеку, свое/туѓо)

Обичајот се прави најпрво во куќата на младоженецот, кога мајката (свекрвата) заедно со поканетите жени ги прават каранфилите што ги носат за подарок на невестата и на нејзината мајка: *Присујниите ѝ прават цвејови од харџија, но без да ѝ врзуваат и лейат бидејќи ѝ сотиот верување дека на тој начин ќе им се врзе љубовта на младите* (Прилог 2). При изведувањето на обичајот, задолжително мораат да се почитуваат и одредени забрани, како што е врзувањето и правењето јазли, како и тоа дека првиот каранфил го прави девојка со живи родители. Забраните имаат профилатичка функција, односно се почитуваат заради превентива. Од куќата на момчето, обичајот продолжува да се практикува во куќата на невестата, во која се случува централниот дел од самата обредна

⁴ *Синија* – ж. бакарен сад, кој наликува на тепсија и во кој јадењето се пече; плиток бакарен сад на кој се послужува храната; подарок ставен во тепсија или друг сад и завиткан во бовча (Малешевѝ 1995: 452).

процесија: дарувањето на невестата, виенето на каранфилите, пеењето на песните и кажувањето ласцивни шегии:

4) *обредни и дружи предметии* (нож, секира, свеќа, леб, вино, стап, метла и сл.)

Како обредни предмети овде се среќаваат: лебот (чурек) и виното/ракијата, храната (бонбони, леблебија), цветовите (во бела и црвена боја) и изработките во форма на фалуси. Цветето, како дел од флората, е многу чест мотив во народните песни и воопшто во народната традиција, и особено е застапено во свадбената обредност: „Од сите елементи на природата, растенијата се сфаќаат како најблиската врска меѓу човекот од една страна и божествата или демоните од друга страна“ (Раденковић 1996: 189). Според него, во ритуалните активности важна е бојата на растението (најчесто црвена или црна), која игра улога на медијатор. Во обичајот „Каранфил“ доминантни бои се црвената и белата: *каранфилој се вие од мека, бела или во боја хартија* (Прилог 2). Всушност, цветовите што се прават, се изработуваат од црвена и бела хартија иако, во поново време, се ставаат и други бои, а во средината се става зачин каранфилче, со што цветот добива специфичен мирис: *на масија се поставени изгојвении каранфили од девојкии со родииели, црвена хартија и каранфилче во напавениој каранфил* (Прилог 2): „Врската меѓу белата и црвената боја може да асоцира на машко-женското начело, односно на животните промени: брак, плодност, оздравување, очистување (Раденковић 1996: 293–294). Црвената боја е најзастапената боја во народната култура на словенскиот свет. Таа, според Раденковић, „асоцира на оган, крв и вулва, при што нуди можност за нејзината симболична улога во обредите коишто ги следат свадбите, погребите, плодноста на земјата и стоката, како и заштитата од нечистите сили“. Од семантички аспект „симболиката на бојата е поврзана со девственоста и се препознаваат две опозиции: опозиција на боите (црвената – како симбол на невиноста) и друга боја (бела, црна, сина, розева – како симбол на „нечесната невеста“) и опозицијата „цело – нецело, скинато, скршено и сл.“ (Tolstoj 2000: 234). Најважниот дел од свадбената церемонија во минатото секако била чистотата на невестата, односно нејзината девственост. Оттука и произлегувале бројните обреди поврзани со тоа. Ако одиме уште подлабоко во повлекувањето на асоцијативните врски, белата боја најдиректно се поврзува со плодноста, „асоцира на светлина и на создалната сила, која се наоѓа во млекото, јајцата и машкото семе“ (Раденковић 1996: 281). Самиот обичај „Каранфил“ чува елементи од древната обредност: гротескното сфаќање на телото (машко и женско), вегетативната и аграрната обредност, зооморфните претстави, симболиката на водата, земјата, косата, цветето (пупката). Репродуктивните органи и самиот

полов чин најчесто семантички се претставени преку овошјето и зеленчукот: „На оние билки, коишто се јадат, а имаат машки атрибути (пченката и краставицата), често им се припишува еротска конотација“ (Сикимић 1996: 59–60). Во годините кога обичајот се практикувал речиси во секоја кука во градот во која имало свадба, на денот на виткањето каранфил се практикувал и обредот на изработка на елементи во форма на фалус, коишто асоцираат на машкиот полов орган, направени од овошје или од зеленчук, а подоцна и од хартија. Нив ги изработувале постарите жени и додека ги прават, пеат песни со еротска содржина. Така изработените фалуси добиваат функција на дарови, коишто се разменуваат во куќата на невестата. Свекрвата, како претставник на машката страна, го носи фалусот во домот на невестата и го закачува на вратот на мајката, а мајката возвраќа со тоа што ја повторува постапката. Постарите жени, како пренесувачи на сексуалното искуство, се поставени во позиција да го поттикнат и кај младата девојка, која допрва треба да влезе во брачниот живот. Таквата размена на „даровите“, всушност, претставува асоцијација на половиот чин, којшто треба да донесе плодност во новото младо семејство. По завршувањето на овој дел од обичајот, започнува да се игра оро, а најчесто го води свекрвата. Иако треба да се спомене дека во верувањата на примитивните народи, предметите што алудираат на опсценост (меѓу нив се секако фалусоидните форми), имале заштитна функција, односно, нивното носење имало за цел – заштита од силите на злото. Вукановиќ посочува дека „амајлии во облик на фалус им биле закачувани на малите деца околу вратот за да ги чуваат од зли очи“ (Vukanović 2000: 12). Самото инсистирање на хиперболизираната големина на фалусот е повторно во контекст на култот на плодноста. Магискиот аспект на свадбените обредни активности упатува на тоа дека свадбата како еден од најважните обреди на премин има за цел склопување брак и оставање здраво потомство. Гласното смеење е, секако, неминовен елемент при изведувањето на овој дел од обредот. Додека се практикува обичајот, целото внимание е насочено кон младата невеста, при што особено се потенцираат нејзината убавина, младост и невиност. Спомнувањето на: вулвата, градите и карличниот дел како елементи на женската физиологија, речиси секогаш предизвикува смеење и своевидна карневализација.

Синоним за плодност секако е женскиот полов орган, а песните што се пееле биле со изразита опсценост. Во рамки на сексуалната симболика во опсцената поезија се разликуваат двете основни низи симболи, кои се среќаваат во рамки на сексуалната симболика во песните со еротска содржина. „Низата симболи за машкоста и машките гениталии и низата симболи за жената и женските гениталии“ (Venžovič-Zjulkovska 2000: 359) се среќаваат и во песните што се дел од ритуалот на виене каранфил. Типичен пример на песна, која се пее

за време на обичајот „Каранфил“ е песната „Насели се село“: *Насели се село / на момино џуџе, / џук село ќе биде / оџи вода има* (Прилог 4). Две песни со овој мотив среќаваме во записите на Иван Котев, во книгата *Израде моми по месечина*: *Е, џук’ село бива: / џука шума има, / џук’ вода извира, / џук’ се кол з’бива!* (Котев 2018: 38–39) и кај Вук Караџиќ: *Ајде село да селимо! / Гди ћемо да населити? / Меѓу ноге девојачке, / Та џу може село бити: / Има шуме, има воде, / Има земље за орање*. (Караџиќ, п. 8).

Тука, во просторот на хипертрофираната вагина и женските екстремитети, коишто, покрај водата, ја симболизираат и плодноста на природата, се воведува и селото како машки принцип, коешто ја симболизира културата. Тие два принципи, на различни нивоа на функционирање на животот (обработување на земјата, градење населби, сексуално соединување) го хармонизираат светот погледнат како целина, што секако е едно од основните обележја и функцијата на обредното смеење

(Карановиќ и Јокиќ 2009: 32).

Симболите во сферата на женскоста, кои го подражаваат принципот на пасивност се: *земја, шума, вода*, а од сферата на машкоста, која го претставува активниот принцип, се: *кол и орање*. И во двете варијанти на песните мотивот е поставен врз релацијата: вода – женски полов орган – село. Притоа водата секако е во најтесна врска со принципот на вегетацијата, кој пак подразбира обновување на животот и цикличност:

5) *вербална комјоненција* (поздрав, молитва, клетва, благослов, ритуален дијалог и сл.)

Пеењето песни при извршувањето на обичајот „Каранфил“ денес има забавен карактер, но во минатото неговата функција била со религиозно-ритуален предзнак. Самата песна е дел од ритуалот, којшто се практикувал во минатото, но песната е носечкиот елемент на свадбата. Според Кауфман, „обредни свадбени песни наоѓаме во сите словенски народи, без исклучок, а најопшти се песните, коишто се исполнуваат при подготовката на невестата и на младоженецот (плетење, подготовка на лебовите, свадбеното знаме и сл.), одење по невестата, проштевање на невестата од родителите и пречекување на невестата во домот на младоженецот“ (Kaufman 1968: 201).

Песните со еротски мотиви всушност претставуваат слика на т.н. праакт на создавањето и обновата на поредокот. Артикулацијата на половото општење била сосема природна состојба во перцепцијата на нашите предци. Голото човечко тело не се вулгаризирало, напротив, се славело и околу него се развила цела обредна практика во насока на обезбедување плодност. Половиот однос значел сигурно потомство, но и поттикнување на природата да биде плодородна

Самиот ритуал го започнува млада девојка, најчесто една од другарките на невестата, која е со живи родители. На масата послана со бел чаршав, трипати фрла од белите бонбони и благословува за среќа и плодност. Потоа зема од хартијата и започнува да го витка каранфилот од хартија во кој става од миризливото каранфилче и додека го прави тоа благословува за: здравје, среќа, берикет. Вербалната компонента на самиот обичај се отсликува во благословите, во пеењето песни со еротска содржина и во кажувањето мрсни/ласцивни шеги. Смеата, потенцирањето на телесното, афирмацијата на еротското и на женската сексуалност се интегрален дел од овој обичај, којшто денес сè уште живее. Од песните, коишто најчесто се пееа во минатото: „Каранфило-филфило моме“, „Насели се село на момино чело“, „Јана е шума градила“, „Борјано, Борјанке“ и други, денес најмногу се пее: „Каранфило-филфило моме“. При разложувањето на метафорите со еротски предзнак доаѓаме до мотивот „девојка кула гради“, кој, во песната „Јана е шума градила“, се препознава уште со првото читање: *Јана е шума градила, леле, / До ѝладне шума градила, / ѝојладне момци љубила* (Прилог 5). Оградувањето простор (кула, град, градина, шума) е познат мотив во јужнословенскиот фолклор и од една страна претставува остаток од архетипската слика за жртвувањето на невинна девојка за да не се сруши градбата, а од друга страна асоцира на мотивот за просторна изолација на девојката за време на нејзината иницијација: „Согледувајќи го низ процесот на преплетување и наслојување, космогониските и хиерогамиските аспекти упатуваат на древната метафора за градосядањето, на обредноста на брачното поврзување и еротското спојување“ (Пандуревић 2016: 20). Водата, планината (шума, гора и сл.), земјата се среќаваат како метафори на плодноста, а пак како метафора за машката сексуална сила најчесто се среќаваат металните предмети со фалусоидна форма: плуг, рало, клин, кол, стап и сл. Сите тие претставуваат ознаки за машкиот полов орган и преку нив се алутира на цврстината и на големината. Во песната „Јана е шума градила“ момчето Илија е опишано како на рамото носи *ќускија*⁵: *Од доле иде Илија, / на рамо носи ќускија, / на мома вели, зоворе: / –Дај моме да ѝе целивам!* (Прилог 1, 5). Станува збор за метален предмет, кој служи за подигнување товар и правење дупки во земјата, значи се употребувал како алатка. Во песната, спомнувањето на овој вид алатка е секако со преносно значење, кое е асоцијација на машкиот полов

⁵ *Ќускија*, именка, женски род, множина – *ќускии* – железен лост од едната страна зашилен, а од другата тап, што се користи за подигнување товар, за правење дупки во земја и др. Види на следниот линк: „Ќускија“, <https://is.gd/fLFgw1> [Пристапено на 25.12.2024].

орган: „Освен заштитната, орудијата за работа се карактеризирале и со плодносна функција. Оваа поврзаност со плодноста и вегетацијата е во врска со подземниот карактер на железото, како материјал што е симбол на темните, нечисти, зли сили, кои управуваат со вегетацијата“ (Вражиновски 2002: 168).

Во однос на ковањето, огнот како агресивен елемент најчесто се претставува како машко божество, а ковачите се секогаш машки богови со заеднички карактеристики. Печката или семејното огниште, пак, се поврзуваат со женските особини. Металната суровина, којашто како продукт се вади од земјата, созрева и се менува во печката на ковачот, како што фетусот созрева во утробата на жената. Исто така, семејното огниште дава чувство на сигурност и топлина, кои се секако особини на жената

(Durman 2006: 23).

Длабока е поврзаноста на металот и култот на плодноста, особено кога се знае дека од таа поврзаност до денес, опстанале реликти во фолклорот. Во обичајот што е тема на наша анализа сè уште се чуваат песните во кои таквите остатоци се препознаваат. Песните со својата ласцивност претставуваат силни метафори во кои се содржи плодноста како основен лајтмотив. Преминот од обредната до поетската метафоричност се случувал долг временски период сè додека овие песни не станале составен дел од обичајот што е во фокусот на нашето истражување. Песните со еротска содржина спаѓаат во групата на претсвадебни песни бидејќи се пеат во четврток, денот кога мажите одат да го канат кумот, а жените го изведуваат обичајот за виење каранфил. Од аспект на ваквата уснопоетска еротологија може да се каже дека песните, коишто ги пеат исклучиво жени, се песни со поучна содржина и тие треба да ја воведат девојката во брачниот живот. Во песните од една страна се случува своевидно подражавање на патријархалните норми и принципи кон кои треба да се придржува идната невеста, но од друга страна се пее и за решавањето на конфликтите во кои брачниот пар може да западне: „Еротскиот фолклор може да се смета за една од формите на сексуалното воспитување, која, очигледно, не е поврзана само со потесниот круг на семејството, туку напротив, многу повеќе со пошироката заедница“ (Krekovičova 2000: 377).

Практикувањето на обичајот „Каранфил“ подразбира општење преку песната, во која еротското е доминантна тема. Овој обичај, како остаток од старите обреди на плодноста, сè уште ги чува живи двете многу важни компоненти: смешното и еротското. Денес песните го изгубиле својот обреден карактер, како и функцијата, но останале да живеат сраснати со обичајот, кој постојано се менува. Свадбата како најважен и еден од најбогатите ритуали во културата на македонскиот

народ, и воопшто, доживува промени во согласност со општествените случувања во една заедница. Денес, кога македонската свадба сè повеќе се оддалечува од својата традиционална форма, чувањето и практикувањето на ваквите обичаи, значи и одржување на континуитетот. Нашата свадба, под силно влијание на западноевропската и на американската култура, добива некаков хибриден облик, комбинација на традиционалното и туѓото влијание. Меѓутоа, кога станува збор за обичајот „Каранфил“, којшто беше предмет на наш интерес, денес повторно се враќа како дел современата свадба во градот Струмица.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Витанова-Рингачева, А. 2023. „Еротските народни песни во македонската и српската традиција во контекст на обредната практика (Врз примери од книгата „Играле моми по месечина“ од Иван Котев и делото на Вук Караџиќ)“. *Савремена српска фолклористика XII*, Удружење фолклориста Србије, Београд; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд; Комисија за фолклористику Меѓународног комитета слависта Центар за културу „Вук Караџић“, Лозница; Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“, Тршић, 149–164.

Вражиновски, Т. 2002. *Речник на народната митологија на Македониите*. Скопје: Матица македонска.

Златановић, С. 2003. *Свадба – прича о идентитету*. Београд: Етнографски институт САНУ.

Карановић, З. и Ј. Јокић. 2009. *Смеховно и еројско у српској народној култури и поезији*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српску књижевност.

Караџић, В. 1974. *Српске народне јесме из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића*. Књига пета: *Особитије јесме и јоскочице*. Младеновић, Ж. и В. Недић (прир.). Београд: САНУ.

Котев, И. 2018. *Играле моми по месечина*. Струмица: ЛУБ „Благој Јанков-Мучето“

Макаријоска, Ј. 2011. „Лексиката од областа на македонските традиционални обреди и обичаи“. *Сџектар*, бр. 57. Скопје: Институт за македонска литература, 53–64.

Макаријоска, Ј. 2016. *Речник на македонската традиционална култура*. Скопје: Ј. Макаријоска.

Макаријоска, Ј. 2021. *Етнолонгвистички ситудии*. Скопје: Ј. Макаријоска.

Малешевић, М. 1995. „Однос свекрве и снахе у свадбеном ритуалу“. *Етно-културолошки Зборник*, књ. I, Сврљиг, 179–182.

Ана Витанова-Рингачева – *Култиот на ѝлогностиа и еројскојто изразени во...*

Пандуревић, Ј. 2016. „Фолклорни еротикон између обредне и поетске метафоре“. *Књижевна историја*, 159, 9–36.

Петреска, В. 2000. *Семејниот обреден комплекс во Куманово и Кумановско, Фолклорот во Куманово и Кумановско*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје; Центар за култура „Трајко Прокопиев“ – Куманово.

Петреска, В. 2001. „Односот свекрва/снаа во македонскиот свадбен обред (меморија и перспективи)“. *Македонски фолклор*, год. XXIX, бр. 58–59, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 167–187.

Раденковић, Љ. 1996. *Симболика светиа у народној маџији Јужних Словена*. Посебна издања, кн. 67. Београд: Просвета Ниш, Балканолошки институт САНУ.

Сикимић, Б. 1996. „Еротске конотације фитонима у народним загонеткама“. *Кодови словенских култура*, бр. 1, (Билке). Ајдачић, Д. (ур.). Београд: Clío, 57–67.

Спировска, Л. 1982. „За некои магиски елементи во свадбените обичаи во Македонија“. *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29–30. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 61–64.

Ускату, М. Р. 2017. „Карашевска свадба данас – обичаји, ритуали и нивова значења“. *Исходишта*, бр. 3. Темишвар – Ниш: Савез Срба у Румунији; Центар за научна истражувања и културу Срба у Румунији; Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 507–518.

Чајкановић, В. 1931. „Свекрва на тавану“. *Гласник етнографског музеја у Београду*. Књига 6. Београд, 1–10.

Латинични изданија

Barjaktarović, M. 1968. „Arhaični elementi u srpskim svadbenim običajima“. *Zbornik XXII Kongresa Jugoslovenskih folkloristov*, Celje, 1965. Kumer, Z. (ur.). Ljubljana, 139–143.

De Kulanž, F. 1956 *Antička država*. Beograd.

Durman, A. 2006. *Simbol boga i kralja: prvi europski vladari*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Kaufman, N. 1968. „Obredni svatbeni pesni“. *Zbornik XXII Kongresa Jugoslovenskih folkloristov*, Celje, 1965. Kumer, Z. (ur.). Ljubljana, 201–205.

Knežević, N. 1968. „Arhaični elementi u svadbenim običajima“. *Zbornik XXII Kongresa Jugoslovenskih folkloristov*, Celje, 1965. Kumer, Z. (ur.). Ljubljana, 133–138.

Krekovičova, E. 2000. „Erotski motivi u slovačkim narodnim pesmama (prikaz problematike)“. *Zbornik radova Erotsko u folkloru Slovena*. Ajdačić, D. (ur.). Beograd: Stubovi culture, 374–398.

Zečević, S. 1968. „Uvođenje neveste u novi domaći kult“. *Zbornik XXII Kongresa Jugoslovenskih folkloristov*, Celje, 1965. Kumer, Z. (ur.). Ljubljana, 163–169.

Tolstoj, S. 2000. „Simbolika devičanstva u poleskom svadbenom obredu“. *Zbornik radova Erotsko u folkloru Slovena*. Ajdačić, D. (ur.). Beograd: Stubovi culture, 233–247.

Venžovič-Zjulkovska, D. 2000. „Narodni seksualizmi u svetlu poljske opscene poezije“. *Zbornik radova Erotsko u folkloru Slovena*. Ajdačić, D. (ur.). Beograd: Stubovi culture, 349–375.

Vukanović, T. „Opsceni objekti u religiji i folkloru balkanskih naroda“. *Zbornik radova Erotsko u folkloru Slovena*. Ajdačić, D. (ur.). Beograd: Stubovi culture, 11–24.

Сајтографија

Раденковић, Љ. 2019. „О Символици обредног понашања у народној култури Срба“. Глас CDXXIX Српске академије наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књ. 31-2019 Glas CDXXIX de l'Académie serbe des sciences et des arts Classe de langue et de littérature, № 31-2019 <https://rb.gy/pxny68> [Пристапено на 20.12.2024].

„Ќускија“, <https://is.gd/FLFgw1> [Пристапено на 25.12.2024].

Прилози

Прилог 1

Во четврток вечер, пред свадбата, кај невестата одат моми и млади жени да вијат каранфил. Каранфилот се вие од мека, бела или во боја хартија. Прават китки во вид на каранфил, ружи и друго и ќе ја замотат, ги остават на масата и пеат песни за невестата:

Мома се жене,
свадба се праве,
сватове се спремат,
невеста да земат.

У четврток уткај машката страна одат кумо да го канат, а уткај женската страна одат каранфил виат. Носат благи работи, а локум и бомбони мора обавезно да има. Откако ќе заврши обичајот со виенето на каранфилот, се играше оро на песна, немаше музика. Знам, се пееше песната:

Од доле иде Илија,
на рамо носи ѓускија,
на мома вели, говоре:
– Дај, моме, да те целивам!

Пеехме и играхме ду срет ноќ, дури и покасно. Еднач се вии каранфил на невеста. Нема ергене, само моми и по некоја млада жена се тамо – пеат, играт, машки нема. Толко се сеќавам.⁶

Прилог 2

Обичајот *Виенџе каранфил* е дел од свадбата како целина. Се изведува во четврток, пред свадбата и во него учествуваат само жени – млади девојки и жени на кои им се живи родителите, да немале смртен случај во фамилијата и да се блиски со фамилијата на невестата. Обичајот се изведува во четврток. Присутните прават цветови од хартија, но без да ги врзуваат и лепат бидејќи постои верување дека на тој начин ќе им се врзе љубовта на младите. За време дури се изведува обичајот гостите се послужуваат со леблебија и бонбони, а на масата се поставени изготвените каранфили од девојките со родители (црвена хартија и каранфилче во направениот каранфил). Додека гостите што се присутни во куќата на идната невеста, насобраните жени во меѓувреме пеат еротски песни. Направените каранфили се ставаат во бела марама и со нив се кани за свадба.⁷

Прилог 3

Обичаи за свадби. Каранфил виткање

Свадбата како обичај е составена од повеќе ритуали. Почетокот на свадбата е во четврток кога се кани кумот да кумува и да ја води церемонијата на свадбата. Ритуалот *канењето на кумот* го изведуваат другарите на младоженецот. Додека тие се кај кумот, во домот на невестата и младоженецот се собираат жени и тоа другарките, роднините и пријателките. Во домовите на младоженците овој ден – четврток се припремаат даровите – бовчи за нив, кои мора да бидат во непарен број. Тоа се дарови, кои младоженците ќе ги облечат за ритуалот – венчавање. Во првата бовча е наредена облеката, во втората се става погача, која симболизира среќа и во третата се бели свадбарски бомбони, кои ја симболизираат цврстината и плодноста во бракот. Врз бовчите се ставаат завиткани цвеќиња, виткани од специјална хартија со ставено внатре каранфилче, што ја симболизира љубовта и убавината на младоженците. Ритуалот на виткањето

⁶ Информатор: Марија Ѓоргиева, родена на 28.11.1937 година во село Робово. Во Струмица се доселиле фамилијарно во 1964 година. Основно образование завршила во с. Робово (до четврто одд. и во Струмица). Струмица, 29.8.2024 година. Снимил и дешифрирал: Иван Котев.

⁷ Информатор: Костадинка Витанова, родена 1947 година, со завршена Педагошка академија, смер – одделенска настава. Сега е пензионер и доста активна во културно-општествениот живот во Струмица. Струмица, 2.9.2024 година. Снимил и дешифрирал: Иван Котев.

каранфил го започнува една од другарките, која е со два живи родитела. Таа прво на масата, послана со бел чаршаф, на трипати фрла по една шака бели бонбони и благословува за среќа и плодност. Потоа ја сече специјалната хартија, става зрно од каранфилче и ја завиткува китката, благословувајќи за вечна љубов меѓу младите. После првата завиткана китка сите пристапуваат на виткање китки – каранфил, пеејќи ја песната „Каранфило-филфило моме“. На масата се поставуваат само слатки и солени колачи. Откако ќе се завиткаат китките, се продолжува со веселба пеејќи и играјќи. Веселбата трае околу два часа. Потоа 3 до 5 жени ги зимаат бовчите со дарови и ги носат во куќата на младоженецот. Девојките, кои го носат дарот, на предавањето од сваќата добиваат поклон и пари. Девојките од кај невестата и девојките од кај младоженецот продолжуваат со веселба. По завршувањето, женската страна се враќа назад и се припрема да ги дочека гостите од кај момчето. При пречекот на гостите ситуацијата е забавна затоа што двете страни започнуваат со „натегање“ чии завиткани китки се поубави. Присутни се песните, игрите и шалите. Погачите, кои се носат на младоженците, се расечуваат и со нив се послужуваат гостите. Немажените девојки, едно парче од погачата ставаат под перницата и се верува дека на сон ќе го видат својот избраник. Од овој ден, до денот на венчавањето младите, не треба да се видат.⁸

Сл. 1: Даровите за невестата: синија, блага погача (чурек) и бели невестински бонбони (отстапено од сопствена архива на Марија Абрашева, од Струмица, 10.11.2024)

⁸ Информатор: Добрила Достинова. Брошура издадена од граѓанското здружение „Струма“, Струмица.

Сл. 2: Мирислив зачин (каранфилче) се става во каранфилите изработени од хартија (отстапено од сопствената архива на Марија Абрашева од Струмица, 10.11.2024)

Сл. 3: Свекрвата, заедно со младите девојки кои ги носат даровите (отстапено од сопствената архива на Марија Абрашева од Струмица, 10.11.2024)

Прилог 4

*Насели се село*⁹

Насели се село
на момино чело,/2
тук село не бива
оти вода нема./2

Насели се село

⁹ Информатор: Љопа Попова, родена на 1.3.1950 год. во селото Градашорци. Струмица, 20.10.2024 год. Снимила и дешифрирала: Ана Витанова-Рингачева.

на момини гради,/2
тук село не бива
оти вода нема./2

Насели се село
на момино путе,/2
Тук село ќе биде
оти вода има./2

Прилог 5

Јана е шума градила

Јана е шума градила, леле/2
градила, леле, градила/2
еј, градила.

До пладне шума градила, леле/2
од пладне момци љубила/2
љубила, леле, љубила.

Од доле иде Илија, леле/2
на рамо носи кускија/2
кусија, леле, кусија.

– Дај, Јано, да те целивам, леле/2
целивам, леле, целивам/2
еј, целивам.¹⁰

THE CULT OF FERTILITY AND EROTICISM EXPRESSED IN THE CUSTOM OF “THE CARNATION” – RELICS OF THE PRE-WEDDING RITUAL IN STRUMICA AND THE STRUMICA REGION

Ana Vitanova-Ringačeva

Faculty of Philology, Goce Delčev University of Štip

Summary

The pre-wedding ritual activities that have been preserved today in the form of pre-wedding customs, in essence, also contain remnants of archaic rites. Through symbolic forms of action, belief in the magical power of the word, and the emphasis on the erotic as part of the cult of fertility, the model of the archaic wedding is recognized. “The carnation” custom known in the city of Strumica preserves all these elements, but it does not lead to the conclusion that it is a remnant of an ancient pre-wedding rite that preserved aspects of the cult of fertility.

¹⁰ Информатор: Добрила Достинова. Брошура издадена од граѓанското здружение „Струма“, Струмица.